

Ferge Zsuzsa

A generációk közti és a társadalmi szolidaritásról*

Civil szervezetek állásfoglalása

1. Kiinduló megfontolások

A társadalmi szolidaritás mai feltételeink között azt igényelné, hogy az átalakulás terhei ne nagyon egyenlőtlenül oszoljanak el. Sajnos, nem ez a helyzet. Köztudott, hogy a jövedelmi, vagyoni, életesélyekbeni egyenlőtlenségek nőnek, s széles rétegek létbiztonsága, sőt, elemi megélhetése veszélybe került.

Az átalakulásért az átlagnál nagyobb árat fizetnek a gyermekes családok, különösen a gyermeküket egyedül nevelők és a többgyermekesek; az idősebb, illetve a kisnyugdíjasok; a szakképzetlen vagy elavult szakképzettségű munkások, szellemi dolgozók; a munkanélküliek, kivált a tartós munkanélküliek; a cigányok, akik körében szinte minden hátrányt okozó tényező az átlagnál sokkal nagyobb arányban fordul elő.

Az állam hol lassabb, hol gyorsabb ütemben visszavonul korábban vállalt jóléti felelősségeitől és kötelezettségeitől. A kormányzat nagyjából osztani látszik azt a terjedő nézetet, hogy az egyén dolga, hogy a piaci versenyben megküzdjön önmagáért és családjáért, s csak ha itt önhibáján kívül súlyos kudarcot vallott, és az ellehetetlenülés fenyegeti, akkor forduljon máshoz, végső esetben az államhoz. A rendszerváltás egyik fontos hozadéka, hogy az ember valóban ura lehet sorsának, s elvileg természetesen helyeselhető, hogy éljen is e lehetőséggel, hogy vállalja a felelősséget önmagáért és családjáért. Ehhez azonban egyfelől rendelkeznie kellene azokkal a készségekkel, amelyek a piacon való helytálláshoz szükségesek, másfelől a piacnak az élet minden területén megfelelően kellene működnie.

* 1996. június 1-jén civil szervezetek tagjai vagy képviselői, valamint a szociálpolitika alakulásában érdekelt értelmiségiek tanácskozást tartottak a Szociális Szakmai Szövetség kérésére. A tanácskozáson 45 fő vett részt. A résztvevők – 10 civil szervezet, „önmagukat” képviselő személyiségek – a 4. pontot fogadták el közös álláspontjukként. Az állásfoglaláshoz való csatlakozás továbbra is lehetséges. Kérjük a csatlakozni kívánókat, aláírásukat juttassák el a Szociális Szakmai Szövetség Irodájába (1143 Budapest, Ida u.), megjelölve, hogy a generációk közötti szolidaritásról szóló állásfoglaláshoz kívánnak csatlakozni.

A világ azonban nálunk is, másutt is másként működik. Akik „rossz helyre” születtek, azoknak családjuk nem tudja biztosítani a piacon való helytállás jó esélyét. Az előző rendszer – pazarlónak minősített szociálpolitikája ellenére – keveset tudott behozni a történelmileg kialakult hátrányokból: sokan eszköztelenül, túl kevésbé felkészülve lépnek be a versenybe. A piac pedig sok hibával működik. Ennek csak egyik jelzése a munkaerőpiac egyensúlyvesztése, amely miatt a munkanélküliség vált korunk egyik égető problémájává. A rendszerváltó országokban súlyos gazdasági visszaesés nehezíti a helyzetet. E kettős ok következtében Magyarországon másfél millió munkahely tűnt el. Egy másik jelzés a piaci árak olyan alakulása elemi, megkerülhetetlen szükségleteknél, mint a lakásfenntartás vagy a gyógyszer, amely semmilyen összhangban nincs a jövedelmek egy részének alakulásával, s ami miatt mind többek válnak fizetéseképtelenné. Ezekben az esetekben a lakás elvesztése vagy a tartós egészségromlás fenyeget.

A szociális szakma művelői, a szociális szolgálatokban dolgozók, a különböző rétegek érdekeit képviselő vagy segítségnyújtásra szerveződő civil szervezetek naponta szembesülnek azzal, hogy egyének és családok megoldhatatlan, szinte kiút nélküli helyzetbe kerülnek. Lehet, hogy tartozásaik úgy felgyűlnek, hogy a közművek kikapcsolását nem lehet elkerülni, s végül a lakás elvesztése, a gyerekek állami gondozásba vétele fenyeget. Lehet, hogy a munkanélküliség–pénztelenség–családi feszültség–alkoholba menekülés bűvös körei vezetnek a család tönkremenéséhez, egyes tagjai hajléktalanná válásához. Lehet, hogy semmi látványos változás nem történik, csak a nyugdíjas egyre kevesebbet fűt és egyre kevesebbet eszik, azután fájni és éhezni kezd.

Az egyéni felelősség emlegetése nem sokat használ ilyenkor. Másként kéne segíteni. A szociálpolitikai rendszerek eddigi és javasolt reformjait nem lehet egységesen megítélni. Egyes esetekben valóban születtek új problémákra adott új válaszok, mint a munkanélküli ellátások vagy új típusú, például lakhatási segélyek. Ezek akkor is pozitív fejlemények, ha a segélyezés nem működik jól. Máskor azonban csak a központi források szűkössége és a „részorultság” ideológiája motiválja a reformokat. Ez vezetett a családpótlék rendszer olyan szerkezeti átalakításához, amely sokaktól elvette a támogatás egy részét vagy egészét, de a legszegényebb csoportoknak sem adott kiegészítő segítséget. A nyugdíjrendszer tervezett átalakítása mögött is némileg hasonló megfontolások találhatók.

A szociálpolitikai reformok egyik fő veszélye, hogy a szűkös forrásokon való osztozás kényszere szembeállítja egymással a különböző csoportokat, adófizetőt a segélyezett, segélyből kiszoruló a segélyt kapóval, járulékfizető, esetleg gyermeket nevelő fiatal a nyugdíjassal. Mindezek a feszültségek szolidaritás- és társadalom-gyengítőek. Mai találkozónkon csak egyetlen ilyen feszültségről szeretnénk beszélni: a generációk közötti íratlan szerződés gyengüléséről.

2. Mi történik a nyugdíjrendszerrel?

a) A nyugdíjrendszer rendkívül kiszélesedett. Ma 2,9 millió embernek ad ellátást, ezek az ellátások csak részben öregségi ellátások. Más megfelelő eszköz híján a nyugellátás oldja meg a tartós munkanélküliek és a fiatal rokkantak százezreinek problémáját. A nyugdíjrendszer vállalta át az 1,5 millió munkahely megszűnéséből adódó terhek nagyobb részét. A nyugdíjkorhatáron vagy annál korábban való nyugdíjba menekülés a munkanélküliség megelőzésének eszközévé vált.

b) Ennek következtében a világon egyedülállóan alacsonyok az 55 éven felüliek körében az aktivitási arányok. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal adatai alapján megállapítható, hogy a világon nincs olyan ország, ahol 0 és 5% közt lenne a 60 éven felüli férfiak, illetve az 55 éven felüli nők aktivitási rátája. Ezek az arányok sokkal – 10, 20 vagy akár 50 százalékkal! – magasabbak a gazdag országokban is, ahol hosszabb az átlagos életkor, és a nálunk sokkal szegényebb országokban is, ahol a várható élettartam a mienknél 10–20 évvel rövidebb. A keresők számának fogyása és a nyugdíjasok számának növekedése miatt ma Magyarországon 100 aktív keresőre 70 nyugdíjas jut, ami a világon szintén egyedülállóan alacsony arány.

c) A járulékfizetők számának csökkenése és az ellátottak számának növekedése nem eredményezhetett mást, mint a nyugdíjak reálértékének csökkenését. A nyugdíjak 1994-ig 15 százalékot veszítettek reálértékükből. 1995-ben a romlás felgyorsult, mert a reálkeresetek is zuhantak. *Így 1995 áprilisában az átlagos nyugdíjszint 25 százalékkal volt alacsonyabb, mint 1990-ben.* Ekkor az átlagos összeg 14 000 Ft volt. E szint alatt volt az ellátottak mintegy fele. Az ő helyzetük – ez 1,5 millió ember – többnyire különösen nehéz.

d) Az inflációt alig követő nyugdíjszámítási szabályok miatt az új nyugdíjasok helyzete romlik, három éve az új nyugdíjak a meglévőknél alacsonyabbak. A helyzet azóta is romlik. A nyugdíjak gyors relatív csökkenése, az ún. lopakodó nyugdíjreform sokakat arról győz meg, hogy a régi nyugdíjrendszert nem érdemes fenntartani, mert az új nyugdíj egyre rosszabb, egyre kevésbé igazodik a befizetett járulékokhoz. A nyugdíjrendszer további romlásától való félelem következménye az is, hogy mindenki igyekszik minél hamarabb nyugdíjba kerülni, ezzel tovább rontva a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer bevételei és kiadásai közötti arányt.

e) Mindeme problémák ellenére a nyugdíjrendszerek eddig Magyarországon is, az átmenet-országok többségében is, viszonylag jól ellenálltak a gazdaság összeomlásának. Értékük nálunk nagyjából annyira csökkent, mint a nettó reálkereseteké. A jövő azonban kevésbé ígértes. Az életkor meghosszabbodását csak súlyosbodó társadalmi teherként beállító közfelfogás javulás helyett inkább további romlást vetít előre. Ezért érthető, hogy 5 vizsgált „átmenet-ország” mindegyikében az 50 éven felüliek a többiekénél sokkal pesszimistábban néznek a jövő elé.

f) A javasolt nyugdíjreform-tervezetek több ponton érintik a generációk közötti vagy más csoportok közötti szolidaritás ügyét. Ezek közül néhányról jó lenne többet beszélni.

* A korhatáremelés racionálisan elkerülhetetlen. A kérdés az, hogy lesz-e elég munkalehetőség azok számára, akiknek tovább kell dolgozniuk vagy tovább akarnak dolgozni, anélkül, hogy a fiatalabbak elhelyezkedési esélyei tovább csökkennének?

* Az alacsonyabb járulékkulcs sok szempontból előnyös. Az így kieső pénz azonban a társadalombiztosítási ágazatokból hiányozni fog, s vagy az ellátások színvonalának további csökkenését követeli meg, vagy az adókulcsok növelését, az adóalap szélesítését. Kérdés, hogy a társadalom adófizető tagjai vállalják-e a járulékok egy részének adóvá alakítását? Ha nem, akkor a járulékos és adókulcsok egyidejű csökkentésének beláthatatlanok a következményei.

* A fekete foglalkoztatás mindenfajta társadalmi szerződés megszegését jelenti. Senki nem fizet sem adót, sem társadalombiztosítást. A társadalombiztosítás nehézségei nőnek. A munkáltató „takarékosága” a munkavállalót teljesen kiszolgáltatottá teszi: senki nem vonható felelősségre, ha baleset éri, és munkához kapcsolódó jogai megszűnnek. De elveszíti egészség- és társadalombiztosítását is.

* A nyugdíjreform-tervezet szerint a tőkésített munkanyugdíj-pillér járulékait csak a munkavállalók fizetnék, voltaképpen nem nyugdíjalapba, hanem egyéni megtakarítási számlákra. Ezzel eltűnik a szolidaritási minimum munkáltatók és munkavállalók között. A latin-amerikai tapasztalatok szerint a biztosítottak mintegy fele nem fizeti rendszeresen járulékát, mert nincs folyamatosan munkája. Ők előbb-utóbb kiesnek a rendszerből, minthogy egy szolidaritás nélküli világban az állam sem vállalja értük a járulékfizetést.

* A befizetési időszak végén a felgyűlt tőke (ha nem egyben veszik ki) életjáradékra váltandó, a biztosítási matematika szabályai szerint. Ez a megoldás minden további szolidaritási elemet megszüntet, például férfiak és nők között is. Minthogy a nők a statisztika szerint tovább élnek, életjáradékuk azonos járulékfizetés mellett is alacsonyabb lesz, mint a férfiaké, vagy még életük során elfogy. Ezzel a már ma is jelentős időskori női szegénység tovább növekszik. Mindemellett az egyéni tőkésítés természetesen egyéni kockázatokat hordoz, a siker jelentős mértékben azon múlik, hogy ki mennyire tud tájékozódni a pénzpiacon. A megfelelő felkészültség nem független a társadalmi helyzettől.

* Az egyéni megtakarítási számla azt jelenti, hogy minden generáció minden tagja csak önmagáért felel. Az anyaság, a gyermeknevelés, a munkanélküliség magánügyé válik. Ezzel megszakad az a történelmi felfogás, amelynek során előbb a családot, majd a kisebb közösségeket, végül pedig – a körülmények változása miatt – a társadalom egészét fogta át a generációk közötti szerződések lánc. Ez a mai és holnap nyugdíjasok számára sokféle veszélyt hordoz. A fiatalok azonban úgy élhetik meg a változást, mint ami számukra előnyös: nem, vagy a mainál sokkal kisebb mértékben kell az idős generációk, szüleik és nagyszüleik generációinak eltartásához hozzájárulniuk.

* A felosztó-kirovó rendszerről a tőkefedezeti rendszerre való átmenet azonban még akkor is pótlólagos forrásokat igényel, ha a mai nyugdíjak színvonala nem változik vagy éppen kissé csökken, vagy ha sokan – például a korhatár alatti nyugdíjasok – a rendszeren kívülre kerülnek, és csak a jö-

vedelempótló támogatáshoz hasonló szintű segílyt kapnak. Ha mondjuk, a mai befizetések harmada bekerül a tőkésített rendszerbe, akkor ebből nem lehet a folyó nyugdíjakat fizetni. A tervek szerint a hiány fedezésére a pénztárakban gyűlő tőkét lehet majd államkölcsonként fölvenni. Ennek azonban kamatai lesznek, amelyeket a mai fiatalok fognak megfizetni. Hogy mindezek után nyerne-e a szakítással, ezt nemigen számolta ki senki.

* A generációk közötti szerződés egyik – nálunk csak az utóbbi években bevezetett – eleme az, hogy a nyugdíjak valamennyire követik a bérek (vagy a GDP) alakulását. Ennek van elvi és szolidarisztikus alapja. Az elvi alap az, hogy javuló gazdasági helyzetből a nyugdíjasoknak is joguk van részesedni, hiszen ott voltak az alapok lefektetésénél. A szolidarisztikus megfontolás az, hogy a társadalmi összetartozás tudatát erősíti, ha a generációk „együtt sírnak vagy nevetnek”. Tőkésített rendszerben ilyen elemeknek nincs helyük.

A társadalombiztosítási nyugdíj a biztosítottak szolidarisztikus kockázatközössége (volt). A kockázatok – adott esetben a hosszú élet kockázatának az – individualizálása sújtja a nőket általában, és a társadalom gyengébb, védtelenebb csoportjait: azokat, akiknek munkája bizonytalanabb, munkautja töredékes, akik nem ismerik ki magukat megfelelően a pénzpiacon.

3. Mi történt a családi pótlékkal?

Az UNICEF számos kiadványa szól arról, hogy a gyerekek, a gyermekes családok valamennyi átmenet-országban a rendszerváltás legnagyobb vesztesei között vannak. A rendszerváltás utáni első években sokan kezdték vizsgálni a korábbi jóléti rendszereket. A nemzetközi és hazai elemzők jelentős része egyetértett abban, hogy az egyik legnagyobb eltérés a fejlett nyugati országokhoz képest az, hogy általában magasak, Magyarországon kifejezetten bőkezűek a gyermekekkel kapcsolatos ellátások, a családi pótlék, a gyed, a gyermekintézmények. Kimutatták, hogy csak a pénzbeni ellátások nemzeti terméken belüli aránya a nyugati 2 százalék körülivel szemben a 4 százalékot is elérheti. Ezt az arányt mindenképpen csökkenteni javasolták.

Az országok lassabban-gyorsabban reagáltak erre az igényre. Végül azonban mindenütt megindult a gyermekintézmények lassú piacosítása, a szolidarisztikusan (azaz adóból) fedezett intézmények körének szűkítése és a családi ellátások csökkentése. Magyarország 1990 után néhány éven át nem változtatta meg a pénzbeni ellátások struktúráját. Ez már csak azért is nehéz lett volna, mert a rendszerváltás utáni egyik első szociálpolitikai előrelépés a családi pótlék minden gyerekre való kiterjesztése, a munkaviszony mint feltétel eltörlése volt. A csökkentés útja az ellátások elértéktelenítése lett. Minthogy a családi ellátások esetében nem jött létre – a nyugdíjhoz és egészségügyhöz hasonló – relatíve önálló, az ellátásokért felelős testület, a parlament vált az egyetlen gazdává. (A családi ellátások Franciaországban önálló pénztárként működnek). Itt pedig – nyilván nem véletlenül – nem hozták meg azokat a döntéseket, amelyek legalább a három- és többgyermekes családok családi pótlékát az inflációhoz igazították volna. A családi pótlék értéke

szinte minden évben 10 százalékkal esett, az 1–2 gyermekeseknél valamivel gyorsabban, mint a többieké. 1996-ra az 1–2 gyermekeseknél a családi pótlék reálértéke az 1990. évi 40 százalékra zuhant vissza, a 3 és több gyermekeseké 45 százalékra. Ezzel „sikerült” közelebb kerülni az elvárásokhoz. Csökkenő GDP mellett az 1991. évi 3,3 százalékról 1994-re 2,6-ra esett vissza a családi pótlék GDP-n belüli aránya, s ez azóta jelentősen tovább zuhant: ha 1996-ban is még a régi feltételek mellett nyújtották volna a családi pótlékot, akkor is már kevesebb lett volna, mint a GDP 2 százaléka.

Sokak szemében még ez is pazarlásnak tűnt, ezért 1996 áprilisában megtörtént az, ami néhány hónappal korábban még elképzelhetetlen lett volna: a családi pótlék segélylegradálása. A hivatalos közlések szerint a családok több mint 90 százaléka beadta az igényét. Hogy ezeknél az igényléseknél mennyire érvényesül a „rászorultsági elvnek” nevezett új fétis, azt csak sejteni lehet abból az újsághírből, hogy az egyik legmagasabb jövedelmű megyében, Győr-Sopronban, a családok 99 százaléka igénylő, a legszegényebb Szabolcsban pedig 87 százalék. Arról egyelőre nincs hír, hogy a létminimum közelében élő kétgyerekes családoknál milyen hatása van annak, hogy néhány száz forint többletjövedelem miatt akár több ezer forinttal is eleshetnek. Annyi azonban bizonyos, hogy – ha eltekintünk az adminisztrációs költségektől és a családok jövedelemigazolás kitöltésére fordított idejétől, akkor – újabb jelentős összeget sikerült megtakarítani a gyermekeken. Becslésünk szerint 1996-ban a családi pótlék nemzeti termékén belüli aránya már nem lesz több 1,5 százaléknál. A gyerekek amúgy a népesség 24 százalékát teszik ki.

A családi pótlék jövője meglehetősen kiszámíthatatlan. Elégé valószínűtlen, hogy a jövedelemhatárok kövessék az inflációt, hiszen ez Magyarországon ritkán alkalmazott gyakorlat. Az 1996-ban bevezetett rendszer jövedelemhatárai is már csak 16 százalékkal magasabbak, mint az eredetileg 1995-re tervezett bevezetésnél voltak, holott a két év között jóval 20% felett lesz az infláció. Ha ez történik, és a családok nem találják meg a kisebb-nagyobb családi lehetőségeket, akkor egyre szűkebb kör fog végül családi pótlékot kapni.

A családi pótlék átalakításának hatása a gyermekek helyzetére egyelőre átláthatatlan. Az valószínű, hogy az 1–2 gyermekes családok helyzete átlagosan jobban fog romlani, mint a három- és többgyerekeseké, s hogy a gyermekes és gyermektelen családok közötti különbség, amely eddig az aktív háztartásfők esetében 20% körüli volt, nő. Valószínűsíthető, hogy a csökkentett pótlékot kapók jelentős része a középosztályból, mindenekelőtt a közalkalmazottak közül kerül ki, ami ezt az amúgyis lecsúszó réteget tovább gyengíti. Ez azért állítható, mert az állami szektorban minden fillér után biztosan adóznak, ami a kisvállalkozásokra nem igaz. Továbbá – éppen Győr-Sopron és Szabolcs igénybevételi arányai alapján – az is vélhető, hogy nem csak a leggazdagabbak, hanem a legszegényebbek is kimaradhattak az ellátásból. Az utóbbiak egyszerűen azért, mert nem tudták kitölteni a dílmásoknak is nehézséget okozó jövedelemigazolást.

Tegyük egyébként mindehhez hozzá, hogy a családi pótlék jövedelemigazoláshoz kötését sem a Világbank, sem az OECD nem követelték – sőt,

a Világbank többször kifejtette, hogy ezt miért nem tartja célravezető, mert jól nem végrehajtható megoldásnak.

4. A változások üzenete

Amióta emberi társadalom van, azóta működik a generációk közötti „természetes”, családi szolidaritás. Az embernek voltak gyerekei, akiket munkájával felnevelt, s ha megöregedett, őt tartották el időközben felnőtt gyermekei. Az utolsó 100–150 évben kevesebb gyerek születik, azok is gyakran elszakadnak a szülői háztól, az idősök pedig egyre tovább élnek. Száz évvel ezelőtt, az első nyugdíjrendszerek bevezetésekor, az ember talán két évet töltött nyugdíjban. Ma 15–18-at, még nálunk is. Ez már olyan kötelezettség, amit igen nehezen bír el egy-egy család, kivált, ha egyetlen gyereknek kellene a két szülőt eltartania. A gyermekteleneknél még ilyen lehetőség sem lenne.

A családszerkezetek és a korstruktúra sokféle változása miatt megváltozott a generációk közötti szolidaritás technikája. Ami korábban a család – jól vagy rosszul megoldott – feladata volt, az intézményesült: a kis közösségektől a társadalom felé tolódott el a generációk közötti szolidaritás megvalósulása. Az állam – sokféle nyomásra – felvállalta, hogy szervezi a generációk közötti transzfereket. Nem „adja”, hanem begyűjti és szükség szerint szétosztja a gyermekek nevelését, illetve a nyugdíjas megélhetését szolgáló ellátásokat. Így jöttek létre előbb az idősök nyugodt létét biztosítani kívánó nyugdíjrendszerek, majd – kevésbé bőkezűen – a generációk újratermelődését segítő gyermekellátó rendszerek, a közpénzekből fizetett családi pótlék, általános iskola s sok más intézmény.

A történelmi tapasztalatok és ismeretek ellenére ma mégis a generációk közötti intézményesített szolidaritás gyengítése folyik. *A családi pótlék már megvalósított és a nyugdíjrendszer tervezett reformja céljukban összefüggnek. Az univerzális, mindenkit átfogó családi ellátási rendszer megszüntetése megsértette a generációk közötti szerződés egyik oldalát.* Egészen mást jelent a szegények vagy rászorulóknak megsegítése, s mást az, ha a közösség világossá teszi, hogy a gyermekeket általában a jövő fontos, támaszt jelentő társadalmi szereplőinek tekinti. A gyermekek mint gyermekek megszűntek a köz felelőssége lenni: a ma felnőtt generáció intézményesen nem járul hozzá felnevelésükhöz. Nem kell majd tehát csodálkozni azon, ha felnövekedvén ők sem fogják kötelességüknek tartani, hogy szolidaritást érezzenek az akkor már kiöregedő generációkkal szemben. S ezt az érzést erősíti, hogy időközben a *nyugdíjak egyéni felelősséggé alakítása a generációs szerződés másik oldalát érvényteleníti.* A hivatalos politika ismételt üzenete az, hogy mindenki gondoskodjon saját öreg napjairól, ne a fiatalokat terhelje azzal, hogy eltartatja magát.

Nem kétséges, hogy a fenti reformokat a romló gazdasági helyzet és az állami kiadások csökkentésére irányuló sokféle nyomás kényszerítette ki. A megvalósítás formája azonban sokféle lehetett volna. Mindenekelőtt hiányoljuk, hogy a szociálpolitikai intézkedések nem illeszkednek olyan koncepciózus gazdaságpolitikába és munkaerőpolitikába, amely mérlegelné a külön-

bőző intézkedések családokra gyakorolt együttes hatását, azt, hogy milyen tere marad a lét elemi feltételei – lakás, egészség, gyermekek tanulása stb. – biztosításának.

A szociálpolitikai intézkedéseken belül azután a szűkösséget lehet átmenetnek tekinteni, s lehet átmeneti áldozatokat kérni, esetleg későbbi kompenzáció ígéretével. Itt nem ez történik. A strukturális reformok hatására intézményessé és tartóssá válik az a törekvés, hogy a gyermekek és idősek helyzete ne tartson lépést a gazdaság fejlődésével, hogy az egyes generációk ne legyenek „automatikusan” haszonélvezői a remélhetőleg bővülő forrásoknak.

A politika egyelőre a gyermekeseket valamivel jobban sújtotta, mint az időseket, akiket eddig jobban védett szervezettségük. Sokan azonban ezt a helyzetet arra használják ki, hogy az intézményes szolidaritás gyengítése után most már ténylegesen is szembefordítsák egymással a generációkat. Az Economist 1995. december 16-i száma a közép- és kelet-európai gyermekek tragikus helyzetéről ír, s megszólaltat egy nemzetközi vezető közgazdászt, a térség egyik ismert tanácsadóját. A közgazdász kommentárja a következő: „Mondom a kelet-európaiaknak, hogy nyugdíjpolitikájuk elszegényíti gyermekeiket. A nyugdíjasok igényei a dolgozó emberek gyermekeinek szájából veszik ki a falatot.” Vagyis a gyerekek szegénységének nem az általános gazdasági válság és forrásszűke, nem az esetleg nem egészen tökéletes politika, nem a családi ellátások értékének tudatos lerontása, nem az alacsony bérek... az oka, hanem a nyugdíjasok mohósága. A gyermekek szegénységéért tehát a nyugdíjasok tehetők bűnbakká.

Igaz, azt is elismerik, hogy a nyugdíjasok között is van szegény, kivált az idős özvegyasszonyok. Az ő helyzetük azonban javítható, ha megfogadjuk ugyanezen közgazdászok másik tanácsát: „Az állami minimális nyugdíj valószínű minimummá teendő, amely összegnél egyetlen nyugellátásra jogosult sem kap kevesebbet. Ez a javaslat könnyen kivitelezhető további állami kiadások nélkül, ha lecsökkentenék a magas jövedelmű nyugdíjasok állami nyugdíját.” Vagyis egy ponton mégis érvényesülne a szolidaritás: a nyugdíjasok között, éspedig oly módon, hogy a magasabb járulékfizetéssel szerzett jogosultságokat semmisnek tekintjük, s a nyugdíjakat alacsony szinten egyenlítjük. Ebben a gondolatrendszerben a nyugdíjasok egy részének szegénységéért a nyugdíjasok másik része tehető bűnbakká.

Ugyanez a folyamat zajlik a gyermekesek között is: az új szabályok a jobbmódúakat szembefordítják a kicsit vagy sokkal szegényebbekkel – s a legszegényebbek tehetők a gyermekesek körében leginkább bűnbakká. Egészenben: a generációk közötti és generációkon belüli szolidaritások rombolása a társadalom összetartozását gyengíti, épp akkor, amikor erre a legnagyobb szükség lenne.

A generációk egymásra vannak utalva. Az őket összefűző természetes szálak megbontása, a korlátlan individualizmus bátorítása a társadalom egészét megroppantja. Olyan társadalompolitikát tartunk kíváncsnak, amely nem fordítja tudatosan szembe a generációkat egymással, s nem fordítja szembe tudatosan egy-egy generáción belül a szegényebbeket a gazdagabbakkal. Tudjuk, hogy az ország egészének szegényedése sokakat érinthet.

Azt azonban nem tartjuk sem szükségszerűnek, sem elfogadhatónak, hogy a leggyengébb csoportok váljanak leginkább áldozattá.

Mi, felnőtteket és időseket képviselő szervezetek helyesljük, hogy a családi ellátások rendszere legyen szolidáris minden gyermekes családdal. Fogjon át tehát minden gyermeket, de védje a mainál sokkal hatékonyabban a sokgyermekeseket, a kisgyermekeseket, a gyermeküket egyedül nevelőket, a munkanélküliek gyermekeit. Akik közülük mégis jobb helyzetben vannak, azok – alkalmasint a családi adózás tervezett bevezetésével – fizessenek több adót, a családi pótlék után is. Mindez azt jelenti, hogy elfogadjuk a gyermekesekkel való általános szolidaritást, és szeretnénk, ha megmaradhatna a társadalmi szolidaritás a gyermekesek között.

Mi, gyermekes családokat és fiatalokat képviselő szervezetek nem szeretnénk megszakítani a szüleinket hozzánk kapcsoló szolidaritási láncot, de nem tudjuk felvállalni annak kockázatát, hogy mindegyikünk egyénileg gondoskodjon saját idős tagjairól. Helyesljük, hogy a mainál kiszámíthatóbb, jobban átlátható, a befizetett járulékokkal jobban összhangban lévő legyen a nyugdíjrendszer. Ám fontosnak tartjuk azt is, hogy megmaradjanak a szolidaritás elemei fiatalok és idősek között is, és az idősek körén belül is.

A generációk szembefordítása vagy egymástól távolodása helyett szorosabb kapcsolatokat, egymásért vállalt felelősséget kívánunk, s nem teljes individualizmust. Társadalom kívánunk maradni – közös felelősségekkel.

Mindemellett félünk a társadalom szegényekre és gazdagokra való szét szakadásától. Tudjuk, hogy több forrás kellene e végzetes leszakadási folyamatok megfordításához, és sokkal több erőfeszítés ahhoz, hogy e végzetes helyzetek megelőzhetőek legyenek. E források nem származhatnak mástól, mint a polgároktól: az államnak más pénze szinte nincs – ha csak nem vesz föl kölcsönt, ugyancsak a polgárok terhére. Kiállunk tehát amellett, hogy az adófizetés is szolidaritási gesztus, annak elismerése, hogy egy társadalomhoz tartozunk. Azért azonban, hogy érdemes legyen adót fizetnünk, önmagával szemben is takarékosabb és szigorúbb államot igénylünk, s azt, hogy tudjuk, miért érdemes adót fizetnünk – mit kapunk az adóért. Ezért átláthatóbb költségvetési elszámolást igénylünk.

Meggyőződésünk, hogy ha a magyar társadalom szabad polgárok demokratikus társadalma, akkor közös erőfeszítések szükségesek ahhoz, hogy az olyannyira várt rendszerváltás következményei ne vezessenek a társadalom visszafordíthatatlan szétszakadásához, gyermekek, öregek, munkanélküliek végzetes ellehetetlenüléséhez.

Budapest, 1996. június 1.